

VAD HÄNDER MED MEDBORGARROLLEN NÄR MÄNNISKOR BLIR ”KUNDER” HOS KOMMUNEN?

Johan Wejryd - doktorand, Uppsala universitet

Bakgrund och syfte

Att många människor deltar aktivt i politiken är viktigt för demokratin på flera sätt. Statsvetenskapen lyfter fram olika slags skäl. Deltagande av många är nödvändigt för att medborgarnas inflytande ska kunna bli jämlikt och för att de politiska besluten ska spegla folkets önskemål. Att många perspektiv och erfarenheter ryms i den politiska debatten ger legitimitet åt besluten, och kan rentav ge bättre beslut. Vissa ser det också som ett värde i sig att människor utvecklas av att delta i politiken. Under det senaste decenniet har statsvetare alltmer uppmärksammat att medborgarnas vilja och förmåga att delta i politiken formas av politiska beslut, och frågar sig vilka policier som gör medborgarna aktiva i förhållande till politiken.

Några exempel på genomgripande förändringar av medborgarnas relation med staten eller kommunerna är de ”kundvalsreformer” som sedan 1990-talet låter medborgare själva välja till exempel skolor till sina barn, vårdcentraler eller äldreboenden. Tidigare forskning indikerar flera sätt som kundvalsreformer kan påverka deltagandet. För det första förväntar man sig att det politiska deltagandet sjunker när medborgare uppfattar det som att mindre står på spel i det politiska beslutsfattandet. Att det står mindre på spel i politiken för medborgarna skulle kunna vara fallet när var och en fått redskap för att påverka sin egen situation utan att behöva påverka beslutsfattare inom stat eller kommun. För det andra finns en gammal idé från Jean-Jacques Rousseau om att gemensamt politiskt beslutsfattande kan aktualisera gemensamma mål och ”det allmänna bästa”. Tanken handlar om två olika slags beslutssituationer. I situationer där enskilda människor gör val som har konsekvenser främst för dem själva och några få andra är det rimligt att människor tänker mest på sina egna, privata mål. I situationer där människor tillsammans ska fatta beslut om sådant som kommer påverka många, däremot, är det rimligt att samma människor börjar tänka mer på gemensamma mål. Kundvalsreformer skulle i så fall kunna ta bort situationer som tidigare stärkt människors intresse för gemensamma mål. För det tredje skulle effekten kunna vara tvärtom - att kundval aktiverar medborgarna. Det är ett välkänt mönster att medborgare som själva tror att de klarar av att påverka politiken också deltar mer i politiken. Kundvalsreformer,

som sätter medborgarna att fatta viktiga beslut i vissa frågor, skulle kunna stärka medborgarnas uppfattning om sig själva som några som är kapabla att delta i annat beslutsfattande.

Kundvalsreformerna har gett de enskilda medborgarna nya verktyg för att påverka sin egen situation. Frågan är om tilldelningen av en kundroll samtidigt kan förändra medborgarnas benägenhet att försöka påverka *gemensamma* angelägenheter, och alltså påverka det politiska deltagandet.

Metod

Med hjälp av Medborgarpanelen kunde jag göra ett experiment för att undersöka om kundval påverkar viljan till politiskt deltagande. Undersökningen pågick den 21 mars till 17 april 2017 och totalt deltog 2 708 personer från Göteborg, Stockholm och Malmö. I undersökningen fick deltagarna föreställa sig en hypotetisk situation, där de hade ett barn som for illa i skolan utan att skolledningen eller lärarna ingrep.

Beskrivningen av situationen skiljer sig åt för olika deltagare. Hälften av deltagarna fick läsa att de hade valt skolan som barnet gick på, medan en kontrollgrupp med den andra hälften av deltagarna fick läsa att kommunen placerat barnet på skolan. På så vis påmindes en grupp om kundval i situationen, medan den andra inte gjorde det. Deltagarna fick ta ställning till en uppsättning frågor om vad de skulle göra för att försöka påverka situationen, som att kontakta politiker, tjänstemän eller media, eller att engagera sig på skolan. De fick också besvara generella frågor om politiskt deltagande, som inte hade med den tänkta situationen att göra.

För att analysera effekten av att ha kundval jämförde jag resultaten i de olika grupperna, bland annat med hjälp av regressionsanalys.

Resultat

Huvudresultatet av studien är att kundvalet hade en negativ effekt på viljan att påverka gemensamt beslutsfattande. I gruppen som läst att kommunen placerat deras barn på skolan uppgav 47 procent av deltagarna att de skulle kontakta någon kommunpolitiker för att påverka situationen. I gruppen som läst att de själva valt skolan uppgav 36 procent att de skulle kontakta någon kommunpolitiker. Gruppen med kundval var även mindre villig att kontakta skolchefen i kommunen, lokala medier eller skolinspektionen. Skillnaderna mellan grupperna är statistiskt säkerställd. Skillnaderna mellan grupperna består även när den statistiska analysen tar hänsyn till om deltagarna har barn och om något av barnen går i skolan, till deltagarnas kön, ålder, utbildningsnivå, inkomst, politiska orientering och till hur viktig deltagarna tycker att frågan om fritt skolval är.

Jämfört med kontrollgruppen uppfattade deltagarna med kundval det kommunala beslutsfattandet som mindre viktigt för att lösa situationen. Skillnaden är statistiskt säkerställd, men liten. Att kundval ger medborgare uppfattningen att mindre står på spel i statens och kommunernas beslutsfattande kan därför bara förklara en liten del av kundvalets negativa effekter på viljan att

påverka gemensamt beslutsfattande. I resultaten syns inga effekter på i vilken grad deltagarna uppgav att privata eller kollektiva mål var viktiga för deras val. Inte heller syns några säkra effekter på deltagarnas tro på sin förmåga att påverka politiken eller villighet att engagera sig i frågor som inte hade med den tänkta situationen att göra.

Diskussion

Att vara förälder till skolbarn är ett exempel på när medborgares relation till stat och kommun blir olika beroende på om medborgarna ges så kallat kundval eller inte. Det är också exempel på en situation där politiken skapar förutsättningar för medborgarnas påverkan på gemensamma beslut, vilket i sin tur anses vara en nödvändig del av demokratin. Mer kunskap om hur kundval kan påverka politiskt deltagande är alltså viktigt för att förstå hur kundvalsreformer kan påverka demokratin. Resultatet av studien hjälper oss också att bättre förstå medborgarrollens och kundrollens effekter på människors förhållningssätt till politiken i allmänhet, och det generella förhållandet mellan medborgarroll och kundroll.

Den här studien visar att färre medborgare kan komma att försöka påverka kommunens beslut i situationer där de tilldelas kundval. Detta ser inte ut att bero på att medborgare med kundval ser mindre till andras intressen eller att kundvalet får medborgare att tappa tron på att kunna påverka genom politik. Kundval kan få medborgarna med kundval att uppfatta kommunens beslutsfattande som mindre avgörande, men detta förklarar bara en del av den större effekten. Dessa nya kunskaper, och frågorna som de väcker, har gjorts möjliga av Medborgarpanelen.

Studien publiceras i min kommande avhandling "Consumed Democracy? On Consumer Choice and its implications for Citizenship and Democracy" (2018)